

SUL RUOLO DELLA LETTERATURA NELLA FORMAZIONE

OM LITTERATURENS ROLL I DEN ANDLIGA UTBILDNINGEN

APOSTOLISKT BREV AV DEN HELIGE FADERN

PÅVE FRANCISKUS

LIBRERIA
EDITRICE
VATICANA

OM LITTERATURENS ROLL
I DEN ANDLIGA UTBILDNINGEN

SUL RUOLO DELLA LETTERATURA NELLA FORMAZIONE

OM LITTERATURENS
ROLL I DEN ANDLIGA
UTBILDNINGEN

APOSTOLISKT BREV

AV DEN HELIGE FADERN

FRANCISKUS

ÖVERSÄTTNING AV ANDERS PILTZ *OP*

LIBRERIA EDITRICE VATICANA

VERITAS FÖRLAG

STOCKHOLM 2025

VERITAS FÖRLAG
BOX 4283
102 66 STOCKHOLM
VERITAS@KATOLSKAKYRKAN.SE
WWW.VERITASFORLAG.SE

IMPRIMATUR
STOCKHOLM DEN 28 AUGUSTI 2025
+ ANDERS KARD. ARBORELIUS OCD, BISKOP AV STOCKHOLM

ORIGINALETS TITEL:
LETTERA APOSTOLICA DEL SANTO PADRE FRANCESCO
SUL RUOLO DELLA LETTERATURA NELLA FORMAZIONE

© DICASTERO PER LA COMUNICAZIONE –
LIBRERIA EDITRICE VATICANA, CITTÀ DEL VATICANO, 2024

FRANCISKUS, APOSTOLISKT BREV
OM LITTERATURENS ROLL I DEN ANDLIGA UTBILDNINGEN

ÖVERSÄTTNING: ANDERS PILTZ

© VERITAS FÖRLAG 2025

OMSLAGSBILD: MATTHIAS STOM, *UNG MAN LÄSANDE VID VAXLJUS*, CA 1630
NATIONALMUSEUM, STOCKHOLM | FOTO: CECILIA HEISSER | PUBLIC DOMAIN

GRAFISK FORM: HÅKAN BOSTRÖM
ISBN 978-91-89506-62-6 (ELEKTRONISK VERSION)

1. Från början hade jag tänkt skriva om prästutbildningen, men vid närmare eftertanke stod det klart för mig att ämnet är lika relevant för alla som sysslar med pastoralt arbete, ja för alla kristna. Jag skulle vilja ta upp värdet av läsning av romaner och poesi på människans väg mot personlig mognad.

2. Under semestern, när man drabbas av ledan, hettan eller stiltjen i någon avlägsen landsända, kan en god bok bli en oas som håller en borta från andra mindre nyttiga aktiviteter. I perioder av trötthet, vrede, besvikelse eller misslyckande, när bönen inte hjälper en att återfinna inre jämvikt, kan en god bok vara en hjälp att rida ut stormen och återfå själsfriden. Den tid man ägnar åt läsning kan öppna nya inre rymder och hjälpa en ut ur några få ynka tvångstankar som står i vägen för den personliga mognaden. Före den tidsålder då vi började exponeras skoningslöst för sociala medier, mobiler och andra apparater var läsning vanligt förekommande, och de som lagt sig till med denna vana vet vad jag talar om. Och den vanan är ingalunda något förlegat.

3. I motsats till audio-visuella medier, där produkten mer är ett slutet helt och tiden för »berikande« av narrativet vanligen är för knapp, är boken ett medium som kräver större personligt engagemang från läsarens sida. Läsaren skriver på något sätt om texten, vidgar dess syfte genom sin egen fantasi, skapar en hel värld genom att sätta in sina egna talanger, sina minnen, sina drömmar och sin personliga historia, med all dess dramatik och symbolik. På detta sätt blir resultatet något helt annat än det som författaren avsåg att skriva. Ett litterärt verk är därmed en levande och produktiv text, som

förmår tala på olika sätt och frambringa en egen personlig syntes inom varje läsare. I vårt läsande berikas vi av det vi tar emot av författaren, och detta låter oss i sin tur växa i vårt inre. Varje nytt verk vi läser förnyar och utvidgar vår världsbild.

4. Av detta skäl uppskattar jag mycket det faktum att åtminstone några prästseminarier har reagerat på »skärmarnas« förhåxande verkan och deras toxiska, ytliga och aggressiva *fake news* för att i stället ägna tid och uppmärksamhet åt litteraturen. Detta gör man genom att avsätta tid för läsning i lugn och ro och för diskussion om böckerna, nya och gamla, som har så mycket att säga oss. Tyvärr utgör inte grundläggande bekantskap med litteraturen en obligatorisk del av prästutbildningen. Litteraturen betraktas ofta enbart som en form av underhållning, en *minor art*, som inte är nödvändig i utbildningen av blivande präster och deras förberedelse för pastoral tjänst. Med få undantag betraktas litteraturen som icke-essentiell. Jag menar att det är viktigt att höja en varningens finger inför denna osunda attityd. Den kan leda till en allvarlig intellektuell och andlig utarmning hos blivande präster, som berövas den privilegierade ingång som litteraturen skänker till den mänskliga kulturens själva hjärta och, närmare bestämt, till varje människas hjärta.

5. Med detta brev skulle jag vilja föreslå en radikal kursändring. Här instämmer jag med vad en teolog har noterat: »Litteraturen [...] har sitt ursprung i personens absoluta kärna, denna mystiska nivå [i deras väsen] [...] Litteratur är liv, medvetet om sig självt, något som når sitt fulla självuttryck genom utnyttjande av språkets alla begreppsresurser.«¹

6. Litteraturen befattar sig på ett eller annat sätt med våra djupaste drifter i livet. På ett djupare plan engagerar litteraturen vår konkreta existens, med dess inneboende spänningar, begär och meningsskapande erfarenheter.

7. Som ung lärare upptäckte jag detta tillsammans med mina elever. Mellan 1964 och 1965, när jag var 28 år, undervisade jag i litteratur vid jesuitskolan i Santa Fe. Jag hade de två sista årskurserna i gymnasiet och ansvarade för att mina elever studerade *El Cid*. Eleverna var inte glada; de brukade fråga om de inte kunde läsa García Lorca istället. Jag bestämde att de skulle läsa *El Cid* hemma, men under lektionerna skulle jag ta upp de författare som eleverna tyckte bäst om. De ville naturligtvis läsa moderna böcker. Men när de läste de verk som intresserade dem, utvecklade de samtidigt en mer allsidig smak för litteratur och poesi och gick därför vidare till andra författare. Till slut söker våra hjärtan någonting större, och var och en finner sin egen väg in i litteraturen.² För min del älskar jag tragödena, eftersom vi kan ta till oss deras texter som våra egna, som uttryck för vårt eget personliga drama. När man gråter över personernas öden gråter man egentligen över sig själv, över sin tomhet, sina tillkortakommanden och sin ensamhet. Jag vill naturligtvis inte tvinga någon att läsa samma saker som jag själv gjorde. Alla kommer att finna böcker som talar till deras liv och som blir deras sanna medvandrare. Det finns inget mer kontraproduktivt än att under stora ansträngningar behöva läsa av plikt känsla, därför att någon annan har sagt att något är viktigt. Tvärtom, samtidigt som man ska vara öppen för vägledning ska man själv välja sin läsning med öppet sinne, med villighet att överraskas, i flexibilitet och med beredskap att lära, i sitt försök att upptäcka vad man bäst behöver under varje del av sitt liv.

Tro och kultur

8. Litteraturen visar sig också väsentlig för en troende som ärligt söker att gå i dialog med sin samtidskultur, eller helt enkelt med andra människors liv och erfarenhet. På goda grunder noterar Andra Vatikankonciliet att »konst och litteratur [...] strävar efter att uttrycka människans särskilda natur« och belyser »hennes sorger och glädjeämnen, hennes behov och styrkor«.³ Litteraturen rättar sig efter vardagslivets realiteter, dess passioner och händelser, våra »handlingar, vårt arbete, vår kärlek, döden, och alla banaliteter som fyller vårt liv«.⁴

9. Hur kan vi nå kulturens kärna i det förgångna och i nuet om vi är okunniga om, bortser från eller avfärdar dess symboler och budskap, konstnärliga uttryck och berättelser med vilka den har fånglat fantasin och framkallat de högsta ideal och strävanden såväl som de djupaste lidanden, rädslor och passioner? Hur kan vi tala till människornas hjärtan om vi ignorerar, underskattar eller inte märker de »berättelser« i vilka de har försökt uttrycka och blottlägga sina självupplevda dramatiska erfarenheter i romaner och poesi?

10. Kyrkan har i sin missionserfarenhet lärt sig hur hon – ofta via litteraturen – kan visa all sin skönhet, friskhet och nyhet i mötet med de olika kulturer där hennes tro har slagit rot, utan att tveka att ta till sig och använda det bästa som en viss kultur har kunnat erbjuda. Denna attityd har befriat henne från frestelsen till en fundamentalistisk självreferentialitet med skygglappar som betraktar »en särskild kulturell form« i stånd att uttrycka hela rikedomerna och djupet i evangeliet.⁵ Många av de domedagsprofeter

som för ögonblicket försöker utså förtvivlan är rotade i just denna tro. Kontakten med olika litterära och grammatiska stilar kommer alltid att låta oss djupare utforska den gudomliga uppenbarelsens polyfoni, utan att utarma den eller reducera den till det som täcker våra egna behov och sätt att tänka.

11. Det var därför ingen tillfällighet att man i fornkyrkan klart insåg behovet av ett seriöst intresse för samtidens klassiska kultur. Basileios av Cæsarea, en av de östliga kyrkofäderna, prisade den klassiska litteraturens rikedom i sitt *Tal till ungdomen*, författat mellan 370 och 375 och sannolikt riktat till hans bror- och systemsöner. Den var en skapelse av *οἱ ἐξωθεν* (»de därute«), som han kallade de hedniska författarna. Han såg dess användbarhet både på grund av dess argumentationsmetoder, alltså dess *λόγοι* (»tal«), som var användbara i teologin och exegetiken, och dess etiska innehåll, alltså dess *πραξεις* (»handlande, livsföring«) som var en inspiration för det asketiska och moraliska livet. Basileios avslutade sitt verk genom att vädja till de kristna att betrakta klassikerna som *ἐφόδιον*, en »vägkost«, för deras bildning och utbildning, något som »gagnade själen«. ⁶ Det var just genom detta möte mellan kristendomen och den tidens kultur som en möjlighet skapades att framlägga evangeliet på ett nytt och fräscht sätt.

12. Tack vare denna evangeliska urskiljning av kulturen kan vi igenkänna Andens närvaro i en rad olika mänskliga erfarenheter. Vi ser *redan* fröna av Andens närvaro rotfästa och närvarande i hjärtana genom händelser, aningar, begär och djup längtan i denna sociala, kulturella och andliga miljö. Vi kan se det exempelvis i Paulus sätt att närma sig Areopagen, så som det skildras i Apostlagärningarna (17:16–34). I sitt tal säger Paulus om Gud: »I honom är det vi lever,

rör oss och är till, som också några av era egna skalder har sagt: *Vi har vårt ursprung i honom*» (Apg 17:28). Dessa ord innehåller två citat, det ena indirekt från poeten Epimenides (500-talet f.Kr.) och det andra ordagrant, från *Phaenomena* av poeten Aratos från Soli (200-talet f.Kr.), som skrev om stjärnornas konstellationer och gudarnas tecken och dåligt väder.

Paulus avslöjar här att han är en »läsare« när han demonstrerar sin metod att närma sig en litterär text, vilket är detsamma som evangelisk urskiljning av kulturen. Atenarna avfärdar honom som en *σπερμολόγος*, en »pratmakare«, mer bokstavligt översatt en »fröplockare«. Det var förvisso menat som en förolämpning men blev ironiskt nog en djup sanning. Paulus samlade den hedniska poesins frön, och när han väl har lugnat sig efter sina första reaktioner (Apg 17:16) erkänner han att atenarna är »mycket noga med religiösa ting« och ser i deras klassiska litteratur en veritabel *præparatio evangelica*.⁷

13. Vad gjorde Paulus? Han förstod att »litteraturen kastar ljus över avgrunderna i den mänskliga personen. Uppenbarelsen och därefter teologin övertar sedan uppgiften att visa hur Kristus träder in i dessa djup och upplyser dem«.⁸ Inför dessa djup är litteraturen alltså en »ingång«⁹ som ger själaherdarna en möjlighet att inleda en fruktbärande dialog med sin tids kultur.

Aldrig en okroppslig Kristus

14. Innan jag går in på de särskilda skälen till att litteraturstudierna bör ingå i prästutbildningen skulle jag vilja säga något om nutidens religiösa landskap.

Återgången till det sakrala och sökandet efter det andliga, som är typiskt för vår tid, är tvetydiga fenomen. Idag är inte ateism en utmaning för oss på samma sätt som behovet att ändamålsenligt svara på många människors törst efter Gud, så att de inte försöker tillfredsställa den med egendomliga lösningar eller med en ickekroppslig Jesus.¹⁰

Den angelägna uppgiften att förkunna evangeliet i vår tid kräver att de troende, och prästerna i synnerhet, säkrar möjligheten för var och en att möta *Jesus Kristus, som blivit kött, människa, historia*. Vi får aldrig någonsin förlora Jesu Kristi »kött« ur synfältet – detta kött som består av passioner, emotioner, känslor, ord som utmanar och tröstar, händer som berör och helar, blickar som befriar och ingjuter mod, kött som består av gästfrihet, förlåtelse, indignation, mod, oräddhet – med ett ord: kärlek.

15. Det är precis på detta plan som förtrogenhet med litteraturen kan göra blivande präster och andra som arbetar pastoralt mera uppmärksamma på Herren Jesu fullkomliga mänsklighet, i vilken hans gudomlighet helt och hållet är närvarande. På detta sätt kan de förkunna evangeliet på ett sätt som möjliggör för var och en att erfara sanningen i Andra Vatikankonciliets undervisning: »Faktum är att människans mysterium endast klarnar i det människoblivna Ordets mysterium.«¹¹ Och det är inget mysterium som handlar om någon abstrakt mänsklighet, utan om att det finns i alla människor, med deras sår, begär, minnen och förhoppningar som är konkreta inslag i deras liv.

En stor tillgång

16. Ur pragmatisk synvinkel menar många forskare att vanan att läsa har talrika positiva effekter på människors liv, hjälper dem att skaffa ett större ordförråd och att utveckla större intellektuella färdigheter. Den stimulerar dessutom fantasin och kreativiteten, lär dem att berätta historien på ett rikare och mer uttrycksfullt sätt. Det skärper också deras koncentrationsförmåga, motverkar kognitivt åldrande och dämpar stress och ångest.

17. Mer än så: läsning bereder oss att förstå och hantera de olika situationer som uppstår under loppet av ett liv. Vid läsning sjunker vi in i tankar, bekymmer, tragedier, faror och farhågor hos personerna, dessa som slutligen hanterar sitt livs utmaningar. Kanske kan också vi, om vi följer historien till slutet, skaffa insikter som senare hjälper oss i vårt eget liv.

18. Som ett led i min strävan att uppmuntra till läsning skulle jag vilja nämna två texter av välkända författare som i få ord har mycket att lära oss:

Romanförfattaren

släpper inom loppet av en timme lös inom oss all tänkbar lycka och olycka, som vi i verkliga livet endast skulle kunna erfara en bråkdel av på flera år. De starkaste av dessa upplevelser skulle vi för övrigt aldrig kunna erfara, ty det långsamma tempo vari de utvecklar sig hindrar oss från att verkligen uppfatta dem.¹²

När jag läser stor litteratur förvandlas jag till tusen människor och förblir ändå mig själv. Liksom natthimlen i en grekisk dikt ser jag med en myriad ögon, men det är fortfarande jag som ser. Här överskrider jag min egen förmåga, liksom i gudstjänst,

i kärlek, i moraliskt handlande, i lärande. Och aldrig är jag mer mig själv än när jag gör detta.¹³

19. Men det är inte min avsikt att fokusera bara på den personliga nyttan av läsning. Jag vill också reflektera över de mest angelägna skälen till att uppmuntra läslusten.

Att lyssna till en annans röst

20. När jag tänker på litteraturen påminns jag om vad den store argentinske författaren Jorge Luis Borges brukade berätta för sina studenter, nämligen att det viktigaste helt enkelt är att läsa, att gå i direktkontakt med litteraturen, att dyka ner i den levande texten framför oss, utan att fastna i idéer och kritiska anmärkningar. Borges förklarade denna tanke för sina studenter genom att säga att de till en början kanske förstod mycket lite av vad de läste, men de hörde i alla fall »en annan människas röst«.¹⁴ Den definitionen av litteraturen tycker jag mycket om: *att lyssna till en annan människas röst*. Vi får aldrig glömma hur farligt det är att sluta lyssna på andra människors röster när de utmanar oss! Då förfaller vi omedelbart till självtillräcklighet. Vi hamnar i ett slags »andlig dövhet« som får negativa effekter på vårt förhållande till oss själva och vårt förhållande till Gud, hur mycket teologi och psykologi vi än har studerat.

21. Detta sätt att närma sig litteraturen, som skärper vår känslighet för andra människors mysterium, lär oss hur vi kan beröra deras hjärtan. Jag tänker här på den helige Paulus vi:s modiga vädjan till konstnärerna, och därmed också till författarna, i maj 1964:

Vi behöver er. Vårt ämbete behöver er medverkan. För som ni vet är vårt ämbete att predika, att se till att världen får tillgång till och kan förstå och beröras av andens värld, det osynliga, det outsägliga, Gud. Ni är mästarna i hantverket att återge den osynliga världen på ett tillgängligt och begripligt sätt.¹⁵

Det är detta som gäller: de troendes uppgift, i synnerhet prästernas, är precis detta att »beröra« andras hjärtan så att de kan öppna sig för budskapet om Herren Jesus. I denna stora uppgift kan litteratur och poesi ge ett bidrag av ojämförligt värde.

22. T. S. Eliot, poeten vars dikter och essäer återspeglade kristen tro och har en enastående plats i den moderna litteraturen, har intuitivt beskrivit dagens religiösa kris som en vida utbredd emotionell oförmåga.¹⁶ Ska vi tro på den diagnosen är trons problem i dag inte i första hand om man tror mer eller tror mindre på vissa doktriner. Det är snarare oförmågan hos så många av våra samtida att bli djupt berörda inför Guds ansikte, av hans skapelse och av sina medmänniskor. Här ser vi vikten av att sträva efter helande, efter en rikare lyhördhet. Vid återresan från min apostoliska resa till Japan frågade någon vad jag tror att västerlandet har att lära av österlandet. Mitt svar blev: »Jag tror att väst saknar en aning poesi«.¹⁷

En övning i urskiljning

23. Vad kan då en präst vinna på att få kontakt med litteraturen? Varför är det nödvändigt att beakta och främja läsning av stora romaner som en viktig del av prästens *paideia*? Varför är det viktigt för oss som utbildar prästkandidater att tillägna oss Karl Rahners insikt: det finns ett djupt andligt släktskap mellan prästen och poeten?¹⁸

24. Låt oss försöka svara på dessa frågor genom att lyssna på vad den tyske teologen vill säga oss.¹⁹ För Rahner är poetens ord fulla av ett slags hemlängtan. De liknar »portar till det oändliga, portar till det obegripliga. De benämner det som saknar namn. De sträcker sig mot det som är utom räckhåll«. Poesin »kan inte i sig själv ge oss det oändliga, den skänker oss inte, innehåller inte det Oändliga«. Detta är Guds ords uppgift och, som Rahner fortsätter, »det poetiska ordet anropar Guds ord«.²⁰ För de kristna är Ordet Gud, och alla mänskliga ord bär spår av en medfödd hemlängtan efter Gud och pekar mot detta ord. Man kan säga att ett sant poetiskt ord på analogt sätt tar del i Guds Ord, som Hebreerbrevet uttryckligen hävdar (jfr Heb 4:12–13).

25. I ljuset av detta ser Rahner en tydlig parallell mellan prästen och poeten: ordet »kan ensamt befria från detta som utgör den yttersta fångenskapen för alla realiteter som inte har uttryckts i ord: stumheten i förhållande till Gud«.²¹

26. Litteraturen kan alltså uppöva känsligheten hos oss i relation till *uttrycksformer* och *mening*. Den erbjuder en *övning i urskiljning*, den skärper förmågan hos den blivande prästen att vinna insyn i sitt eget inre och i världen omkring honom. Så blir läsning en »ingång« som leder honom närmare sanningen om sitt eget vara, och till en process av andlig urskiljning som inte kommer att sakna ögonblick av ångest och kris. Många sidor av världslitteraturen motsvarar det som den helige Ignatius kallar »andlig misströstan«.

27. Ignatius förklarar det så här:

Mörker i själen, förvirring i den, rörelse till de låga och jordiska tingen, oro från häftiga rörelser och frestelser, som leder till brist

på tillit, hopp och kärlek. Då känner man sig trög, ljum, dyster och liksom skild från sin Skapare och Herre.²²

28. Svårigheten, eller ledan, som vi känner när vi läser vissa texter är inte nödvändigtvis något dåligt eller värdelöst. Ignatius själv noterade att hos dem »som går från det onda till det sämre« är den gode anden i verksamhet genom att framkalla rastlöshet, oro och missnöje.²³ Detta kunde vara den bokstavliga tillämpningen av den första ignatianska regeln för urskiljning av andarna, som har att göra med dem som »går från den ena dödssynden till den andra«: hos sådana människor verkar den gode anden gå tillväga på motsatt sätt: »han sticker och gnager deras samveten genom förnuftets omdöme«,²⁴ och på det sättet vill han leda dem till godhet och skönhet.

29. Det är alltså uppenbart att läsaren inte helt enkelt är en mottagare av ett uppbyggligt budskap. Läsaren utmanas att tränga vidare i en oländig terräng, där gränslinjerna mellan frälsning och förtappelse inte är *a priori* tydliga och klara. Läsning, en akt av »urskiljning«, engagerar läsaren omedelbart både som »subjekt« som läser och som »objekt« för det som läses. När man läser en roman eller ett diktverk känner sig läsaren i verkligheten själv »läst« av de ord han eller hon läser.²⁵ Läsarna kan därför liknas vid spelarna på en plan: de spelar spelet, men spelet spelas också av dem, i den meningen att de är totalt absorberade av det de gör.²⁶

Uppmärksamhet och matsmältning

30. Vad gäller innehållet bör vi inse att litteraturen är som ett »teleskop«, för att använda Marcel Prousts bekanta metafor.²⁷ Som

sådant pekar det mot varelser och ting och sätter oss i stånd att inse »det oändliga avståndet« som skiljer totaliteten av den mänskliga erfarenheten från vår förmåga att uppfatta den. »Litteratur kan också jämföras med ett fotolaboratorium, där bilder av livet kan framkallas för att få fram deras konturer och nyanser. Detta är vad litteraturen 'syftar till'; den hjälper oss att 'framkalla' bilden av livet«,²⁸ att utmana oss om dess mening och med ett ord att *erfara livet* som det är.

31. Vår vanliga världsbild tenderar emellertid att ses genom »teleskopet« i beskuret skick, på grund av våra många praktiska och kortsiktiga mål. Också vår avsikt att tjäna – liturgiskt, pastoralt och karitativt – kan komma att inriktas enbart mot att nå uppgjorda mål. Men i liknelsen om såningsmannen påminner Jesus oss om att sådden måste falla i djup mylla och få tid att mogna och komma upp utan att kvävas av stenig mark och törnen (Matt 13:18–23). Det finns alltid en risk att överdrivna drömmar om effektivitet kommer att avtrubba omdömet, försvaga känsligheten och få oss att ignorera komplexiteten. Vi måste till varje pris finna en motvikt mot denna ofrånkomliga frestelse till en frenetisk och okritisk livsstil, genom att ta ett steg tillbaka, sakta ner, ta oss tid att se och lyssna. Detta kan ske när man helt enkelt tar sig tid att läsa en bok.

32. Vi behöver återupptäcka ett sätt att förhålla oss till verkligheten som är mer välkomnande, inte bara strategiskt och resultatinkänt, ett sätt som låter oss erfara varats oändliga storhet. En känsla för perspektiv, arbetsvila och frihet är kännetecknet på en attityd till verkligheten som i litteraturen finner en privilegierad, om än inte exklusiv, uttrycksform. Litteraturen lär oss alltså hur vi ska betrakta

och se, urskilja och utforska individers och situationers verklighet som ett mysterium, laddat med ett överskott av mening som endast partiellt kan förstås genom kategorier, förklaringsmodeller, lineär dynamik av orsak och verkan, medel och mål.

33. En annan slående bild för litteraturens roll kommer från människokroppens funktion, nämligen matsmältningen. Munken Guillaume de Saint-Thierry på 1100-talet och jesuiten Jean-Joseph Surin på 1500-talet utvecklade bilden – *ruminatio* – av en ko som idisslar som en bild av kontemplativ läsning. Surin talade om »själens mage«, medan jesuiten Michel de Certeau har talat om en verklig »fysiologi för digestiv läsning«.²⁹ Litteraturen hjälper oss att reflektera över meningen med vår närvaro i denna värld, att »smälta« och assimilera den, att fatta vad som ligger under ytan av vår erfarenhet. Litteraturen tjänar med andra ord syftet att tolka livet, att urskilja dess djupare mening och dess inbyggda spänningar.³⁰

Att se med andras ögon

34. Vad språket beträffar är läsningen av en litterär text något som låter oss »se med andras ögon«,³¹ något som vidgar perspektivet och därmed förhöjer vår humanitet. Vi utvecklar vår fantasi och empati som låter oss identifiera oss med hur andra ser, upplever och svarar på verkligheten. Utan en sådan empati kan ingen solidaritet existera, inget delande, medlidande eller förbarmande. Under läsningen upptäcker vi att våra känslor inte bara är våra egna, de är universella, och på det sättet kommer inte ens den mest vanlottade människa att känna sig helt ensam.

35. Mänsklighetens underbara mångfald, den diakrona och synkrona pluraliteten i kulturerna och lärdomsgrenarna, kommer i litteraturen till tals på ett språk som respekterar och uttrycker hela denna diversitet. Samtidigt översätter den detta till en symbolisk grammatik som gör dessa saker meningsfulla, inte främmande utan gemensamma. Litteraturens unicitet ligger i det faktum att den förmedlar erfarenhetens rikedom utan att objektifiera den, till skillnad från i de deskriptiva vetenskapernas modeller och i litteraturkritikens omdömen. Den uttrycker och tolkar dess djupare mening.

36. När vi läser en berättelse kan vi alla framför oss se den övergivna flickans gråt, den gamla kvinnan som lägger täcket över sitt sovande barnbarn, affärsinnehavarens slit med att få ekonomin att gå ihop, skammen hos en som måste klä skott för ständig kritik, pojken som tar sin tillflykt till drömmarna för att komma bort från ett eländigt och våldsamt liv. Dessa berättelser väcker svaga ekon av egna inre erfarenheter. Vi blir mer känsliga för vad andra har varit med om i sina liv. Vi träder ut ur oss själva och går in i deras liv, vi sympatiserar med deras kamp och deras begär, vi ser oss själva genom deras ögon: en fruktförsäljare, en prostituerad, ett övergivet barn, en murares fru, en ogift gammal kvinna som tror att hon ska hitta sin drömprins. Vi kan göra allt detta med inlevelse och ibland rent av med ömhet och medkänsla.

37. Som Jean Cocteau skrev till Jacques Maritain: »Litteraturen är omöjlig, man måste ut ur den, men det är meningslöst att försöka slå sig fri via litteraturen, för det är bara kärleken och tron som låter oss bli kvitt oss själva.«³² Men blir vi kvitt oss själva om andras lidanden och glädjeämnen inte brinner i våra hjärtan? Jag föredrar

att tänka på att eftersom jag är kristen, så är inget mänskligt mig främmande.

38. För övrigt är litteraturen inte relativistisk, den tar inte ifrån oss våra värdekriterier. Den symboliska framställningen av det goda och det onda, det sanna och det falska, vilket i litteraturen antar formen av individuella existenser och kollektiva historiska händelser, nollställer inte det moraliska omdömet utan hindrar det från att förblindas eller att förfalla till ytligt fördömande. Jesus frågar oss: »Varför ser du flisan i din broders öga, när du inte märker bjälken i ditt eget?» (Matt 7:3).

39. Och när vi läser om andras aggression, svaghet och skörhet har vi anledning att närmare begrunda vår egen. Litteraturen öppnar för läsaren en bred utsikt över den mänskliga existensens rikedom och armod, den lär oss att se och förstå utan brådska, med ödmjukhet och vägran att förenkla, med mildhet utan att vilja kontrollera verkligheten och de mänskliga villkoren genom snabba omdömen. Vår bedömning är förvisso nödvändig, men vi får aldrig glömma att dess värde är begränsat: aldrig får omdömet leda till dödsdomar, till förkastelse, till upphävande av humaniteten till förmån för steril och skoningslös tillämpning av lagen.

40. Den visdom som ligger tillgänglig i litteraturen inspirerar läsaren till vidare perspektiv, till känsla för gränser, till att avstå från viljan att tvinga in erfarenheten under kognitiva eller kritiska system. Läsaren lär sig en fattigdom som är källan till utomordentlig rikedom. När man inser att det inte är nödvändigt eller kanske ens möjligt att reducera världens och människans mysterium till en dualistisk polaritet sant/falskt eller rätt/orätt, då accepterar läsaren ansvaret att själv fälla domen, inte som ett sätt att behärska, utan

snarare som en impuls att lyssna närmare. Och på samma gång ges man en beredvillighet att ta del av historiens utomordentliga rikedom, som beror på den helige Andes närvaro men också är given som en nåd: en oförutsägbar och obegriplig händelse som inte beror av mänskligt handlande utan omdefinierar vår mänsklighet i termer av hopp om frälsning.

Litteraturens andliga kraft

41. Jag tror att jag med dessa korta reflexioner har framhållit den roll som litteraturen spelar i utbildningen av själavårdares och blivande själavårdares hjärtan och tankar. Litteraturen kan i hög grad stimulera en fri och ödmjuk övning i att använda förnuftet, att på ett givande sätt förstå de mänskliga språkens nyanser, vidga känsligheten för allt mänskligt, och inte minst öppna anden för att höra Rösten som talar genom så många röster.

42. Litteraturen hjälper läsaren att störta avgudarna: det perspektivlösa, falskt självtillräckliga och statiskt konventionella språket som då och då hotar att besmitta också det kyrkliga meningsutbytet och spärra in Ordets frihet. Det litterära ordet är ett ord som sätter språket i rörelse, befriar det och renar det. Ytterst vidgar det blicken, ut mot större expressiva och expansiva vyer. Det underlättar för våra mänskliga ord att välkomna Ordet som redan är närvarande i det mänskliga talet, bara detta inte ser sig självt som fullkomlig kunskap, definitiv och allomfattande, utan förvandlas till ett lyssnande och en väntan på Den som kommer för att göra allting nytt (jfr Upp 21:5).

43. Slutligen leder oss litteraturens andliga kraft tillbaka till den ursprungliga uppgiften som Gud har gett den mänskliga familjen: uppdraget att »ge namn« åt andra varelser och ting (1 Mos 2:19–20). Uppgiften att vara skapelsens förvaltare som Gud gav åt Adam innebar framför allt ett erkännande av hans egen värdighet och meningen med de andra varelsernas existens. Prästerna har likaledes uppgiften att namnge, att ge mening åt, att bli verktyg för kommunionen mellan skapelsen och Ordet som har blivit kött och hans makt att kasta ljus över varje aspekt av de mänskliga villkoren.

44. Släktskapet mellan prästen och poeten framträder i den mystika och oupplösliga sakramentala föreningen mellan det gudomliga Ordet och våra mänskliga ord, och det ger upphov till ett ämbete som blir en tjänst och föds ur lyssnande och medkänsla, en karism som blir till ansvar, en vision av det sanna och det goda som uppenbarar sig som skönhet. Hur kan vi låta bli att begrunda de ord som poeten Paul Celan lämnat till oss: »Den som verkligen lär sig se närmar sig det osynliga«.³³

*Givet i Rom vid San Giovanni in Laterano,
den 17 juli år 2024, det tolfte av mitt pontifikat.*

FRANCISKUS

NOTER

- 1 René Latourelle SJ, »Letteratura«, i: René Latourelle SJ & Rino Fisichella, *Dizionario di teologia fondamentale*. Assisi: Cittadella, 1990, 631.
- 2 Jfr Antonio Spadaro SJ, »J. M. Bergoglio, il 'maestrillo' creativo. Intervista all'alunno Jorge Milia«, *La Civiltà Cattolica* 1 (2014), 523–534.
- 3 Andra Vatikankonciliet, *Gaudium et spes* (1965), AAS 58 (1966), nr 62, övers. E. Sjöstrand, i: *Den katolska socialläran: dokument 1891–2015*. Stockholm: Veritas Förlag, 2019, 273–374.
- 4 Karl Rahner SJ, »Die Zukunft des religiösen Buches«, i: Karl Rahner SJ, *Schriften zur Theologie, 7: Zur Theologie des geistlichen Lebens*. Einsiedeln: Benziger Verlag, 1966, 512.
- 5 Franciskus, *Evangelii gaudium* (2013), AAS 105 (2013), nr 117, övers. M. Fredell, i: *Den katolska socialläran: dokument 1891–2015*. Stockholm: Veritas Förlag, 2019, 951–1047.
- 6 Basileios av Cæsarea, *Tal till ungdomen*, IV.8–9, i: Mikael Johansson, *Kristen tro och hednisk bildning: Basileios tal Till de unga och dess bakgrund*. Skellefteå: Artos, 2022.
- 7 Antonio Spadaro SJ, *Svolta di respiro: Spiritualità della vita contemporanea*. Milano: Vita e pensiero, 101.
- 8 Latourelle, »Letteratura«, 633.
- 9 Johannes Paulus II, *Lettera del agli artisti*, 4 april 1999, nr 6, via: www.vatican.va.
- 10 Franciskus, *Evangelii gaudium*, nr 89.

- 11 Andra Vatikankonciliet, *Gaudium et spes*, nr 22.
- 12 Marcel Proust, *På spaning efter den tid som flytt, 1: Swanns värld*, övers. G. Vallquist. Stockholm: Bonnier, 1993 (1964), 100.
- 13 C. S. Lewis, *An Experiment in Criticism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, 89.
- 14 Jfr J. L. Borges, *Borges: Oral: El libro; La inmortalidad; Emanuel Swedenborg; El cuento policial; El tiempo*. Buenos Aires: Emecé | Editorial de Belgrano, 1979, 22.
- 15 Paulus VI, predikan, »Messa degli artisti«, Sixtinska kapellet, 7 maj 1964, via: www.vatican.va.
- 16 T. S. Eliot, *The Idea of a Christian Society*. London 1946, 30.
- 17 Franciskus, pressträff ombord på flygplanet efter det apostoliska besöket i Thailand och Japan, 26 november 2019, via: www.cahtolicworldreport.com.
- 18 Jfr Antonio Spadaro SJ, *La grazia della parola: Karl Rahner e la poesia*. Milano: Jaca Book, 2006.
- 19 Karl Rahner SJ, »Priester und Dichter«, i: Karl Rahner SJ, *Schriften zur Theologie, 3: Zur Theologie des Geistlichen Lebens*. Einsiedeln: Benziger, 1962, 349–375.
- 20 Rahner, »Priester und Dichter«, 374–375.
- 21 Rahner, »Priester und Dichter«, 358.
- 22 Ignatius av Loyola, *Andliga övningar [och tio brev]*, nr 317, övers. F. Heiding. Skellefteå: Artos & Norma, 2015.
- 23 Ignatius av Loyola, *Andliga övningar*, nr 335.
- 24 Ignatius av Loyola, *Andliga övningar*, nr 314.
- 25 Jfr Rahner, »Priester und Dichter«.

- 26 Jfr Antonio Spadaro SJ, *La pagina che illumina: scrittura creativa come esercizio spirituale*. Milano: Ares, 2024, 46–47.
- 27 Marcel Proust, *På spaning efter den tid som flytt, 7: Den återfunna tiden*, övers. Gunnel Vallquist. Stockholm: Bonniers, 1993 (1982), 392.
- 28 Spadaro, *La pagina che illumina*, 14.
- 29 Michel de Certeau SJ, *Il parlare angelico: figure per una poetica della lingua (Secoli XVI e XVII)*. Firenze: Olschki, 1988, 139.
- 30 Spadaro, *La pagina che illumina*, 16.
- 31 Jfr C. S. Lewis, *An Experiment in Criticism*.
- 32 Jean Cocteau & Jacques Maritain, *Dialogue sur la foi*. Firenze: Passigli, 1988; jfr Spadaro, *La pagina che illumina*, 11–12.
- 33 Paul Celan, *Microliti: aforismi, abbozzi narrativi e frammenti di poetica*. Milano: Mondadori, 2020, 101.

Litteraturen kan i hög grad stimulera en fri och ödmjuk övning i att använda förnuftet, att på ett givande sätt förstå de mänskliga språkens nyanser, vidga känsligheten för allt mänskligt, och inte minst öppna anden för att höra Rösten som talar genom så många röster.

Litteraturen hjälper läsaren att störta avgudarna: det perspektivlösa, falskt självtilräckliga och statistiskt konventionella språket som då och då hotar att besmitta också det kyrkliga meningsutbytet och spärra in Ordets frihet. Det litterära ordet är ett ord som sätter språket i rörelse, befriar det och renar det. Ytterst vidgar det blicken, ut mot större expressiva och expansiva vyer. Det underlättar för våra mänskliga ord att välkomna Ordet som redan är närvarande i det mänskliga talet, bara detta inte ser sig självt som fullkomlig kunskap, definitiv och allomfattande, utan förvandlas till ett lyssnande och en väntan på Den som kommer för att göra allting nytt.

PÅVE FRANCISKUS (1936–2025)

SOM EN MOTVIKT mot vår tids ofta torftiga »skärmkultur« erinrar påve Franciskus i detta apostoliska brev om litteraturens avgörande betydelse för vår mänskliga förmåga till förståelse och empati. Förtrogenhet med litteraturen krävs för att göra blivande präster, och andra som arbetar pastoralt, mer uppmärksamma på Herren Jesu fullkomliga mänsklighet. Den förmår beröra hjärtan så att de kan öppna sig för evangeliet.

STOCKHOLMS KATOLSKA STIFT
DIOECESIS HOLMIENSIS

